

ART THERAPEUTIC WORK WITH CLAY AS A METHOD FOR FORMING HUMAN INDIVIDUALITY AND ITS SOCIALIZATION

Snezhanka M. Stoyanova

National Academy of Art, Sofia, Bulgaria

АРТТЕРАПЕВТИЧНА РАБОТА С ГЛИНА КАТО МЕТОД ЗА ФОРМИРАНЕ НА ЧОВЕШКАТА ИНДИВИДУАЛНОСТ И НЕЙНОТО СОЦИАЛИЗИРАНЕ

Снежанка М. Стоянова

Национална художествена академия, България

Abstract: *The report explores the topic of art-therapeutic work with clay as a method of achieving mental integrity, formation of human individuality and development of sense of community, by drawing on the experience of “modelling myself” art therapy sessions – art for inner balance, self-knowledge and unlocking of creative potential through working with clay¹.*

Sculpture is presented in brief as a creative process and clay – as material for self-expression in art therapy. The basic techniques of art therapeutic work with clay are clarified.

Art-therapy modelling with clay is viewed as a method for developing the social feeling, a pedagogical and educational method applied to children and adults – their parents and teachers. It is because the level of consciousness of the growing generation depends on the attitude of the parents and teachers toward the upbringing and education of children. This is crucial for the quality of the society in which we live.

Key words: *Creativity; Sculpture; Clay; Modelling; Art-therapy; Sense of Community.*

Резюме: *Докладът изследва темата за арттерапевтичната работа с глина като метод за постигане на психическа*

¹ “Modeling myself” art therapy sessions – art for inner balance, self-knowledge and unlocking of creative potential through working with clay, paint and other materials, organized and led by Snezhanka M. Stoyanova; since 2010

цялостност, формиране на човешката индивидуалност и развитие на социално чувство, опирайки се на опита на арттерапевтичните сесии „Моделиране на себе си“ – изкуство за вътрешен баланс, себепознание и разкриване на творческия потенциал чрез работа с глина².

Накратко се представя скулптурата като творчески процес и глината като материал за себеизразяване в арттерапията. Изясняват се основни техники на арттерапевтична работа с глина.

Арттерапевтичното моделиране с глина се разглежда като метод за развитие на социалното чувство, педагогически и образователен метод, съотнесен към децата и към възрастните – техните родители и преподаватели. Защото нивото на съзнание на израстващото поколение е зависимо от отношението на родителите и преподавателите към възпитанието и образованието на децата. Това е определящо за качеството на обществото, в което живеем.

Ключови думи: творчество; скулптура; глина; моделиране; арттерапия; социално чувство.

Уподобявайки се на Демииурга, човекът още от най-древни времена изпитва дълбоката потребност да се изразява творчески.

Скулптурата (ваенето) е вид изобразително изкуство, което създава обемно-пространствени изображения на предмети, животни и хора чрез моделиране в пластичен (глина, восък и др.) или чрез извайване от твърд материал (камък, дърво и др.).

Скулптурното изразяване се случва посредством дейността на дясното мозъчно полукълбо в сферата на усещанията, извън обсега на аналитичното мислене. В това състояние ръцете и пръстите на скулптора стават инструменти на идеите, вдъхнати в съответните изваяни форми. Скулпторът умее да се пренася в материала, с който работи, вживява се в него, за да чуе езика му. Скулпторът разрешава задачата на пространството, като напуска пространственото мислене, защото формообразуващите сили на творческия процес произтичат от вътрешната тишина, където са закодирани космичните принципи и закони – изворът на истинското творчество.

² Арттерапевтични сесии „Моделиране на себе си“ – изкуство за вътрешен баланс, себепознание и разкриване на творческия потенциал чрез работа с глина, бои и други материали с организатор и водещ Снежанка Малчева Стоянова; от 2010 г.

Глината като материал за себеизразяване в арттерапията

Глината е най-древният материал, съпътствал човека в протежение на цялата история на човечеството. Той е получен в резултат от изветрянето на вулканични скали – физичен процес на механично раздробяване и превръщане в рехави маса без промяна в химичния състав. Тази маса при смесването си с вода става на глина. В своя земен аспект глината представлява част от планетата, съдържаща паметта за сътворението ѝ. В своя воден аспект глината представлява пластичност, която позволява да се създаде нещо ново от нея.

Работата с глина позволява по-лесно навлизане в себе си към колективното несъзнавано. Това е възможност за човек да се докосне до вътрешния си център и да започне работа по възстановяване на своята цялост, да разширява границите на своето съзнание и възприятия, да намира достъп до базови ресурси в психиката си, съхранявани в колективното несъзнавано.

Парчето глина в ръцете на участника се превръща във връзка между съзнаваното и несъзнаваното и разкрива причината на проблема. Арттерапевтичната работа с глина е процес, при който чрез творческия поток, който протича през ръцете ни, позволяваме на назрелия за решение проблем да изплува от нашите дълбини на несъзнаваното, като го материализираме в глината в жива същност – послание, излязло от нас и адресирано до нас. Когато видим посланието в глинената пластика, следваща стъпка е да го осъзнаем и да го интегрираме в осъзната си психична част. Глината помага да се улови емоцията, чувството, моделът на мислене и поведение и да му се придаде форма. Специално организираната арттерапевтична сесия позволява да се отключат и преработят дълбоки травматични състояния и тогава, когато индивидът няма съзнателна памет за тях. Изплуваият от несъзнаваното и преживян материал в процеса на арттерапевтичната работа с глина има пряко отношение към промяната в настоящето. Това е, като да се рестартира механизмът на темата, по която се работи. Дейвид Хенли, известен британски арттерапевт и педагог, автор на книгата „Работа с глина в арттерапията“, нарича това преживяване състояние на „конструктивен регрес“ (Henley, 2002: р. 55).

Терапевтичното, успокояващо въздействие на глината се чувства веднага след като се започне работа с нея. Човек с натрупано напрежение и разрушителни емоции намира изход в месенето, удрянето, формуването с нокти на глината. Неувереният в себе си – чрез усилието, което прилага, за да създаде формата, която иска, и наблюдавайки, как глината му се подчинява, се учи на

смелост и решителност в намирането на изход от проблемите, а разсеяният и неспокоен човек се учи на концентрация.

Работата с глина развива сръчност при изпълнението на различни операции, развива връзката между наблюдение и действие, между първата и втора сигнална система, умението за организация на работното място и планиране на трудовите процеси.

Арттерапията с глина се прилага при проблеми, свързани с възприятието на собственото тяло. Глината като консистенция наподобява плът. По мнение на Фройд глината се асоциира с майчиното лоно (Froyd, 1993). При работа с нея психиката откликва на тези материали в дълбочината на несъзнаваното, често свързани с довербалния период на живота, както и с пренаталния опит, казват специалисти. Моделирането с глина дава много добри резултати в създаването на връзка със собственото тяло и по-осъзнато усещане за него. При страдащи от анорексия като терапия се прилага моделиране от глина образа на собственото тяло и идеалния образ за него.

Моделирането от глина на символични еквиваленти на мислите, преживяванията и постъпките е по-ефективно средство за улавяне на смисъла, скрит в глинената фигура, отколкото беседата. Използването на метафорите дава възможност на арттерапевта да надзърне в сложния вътрешен живот на участника в арттерапевтична сесия без прякото болезнено вмешателство на разговора. Работата с метафорите е способ по един приятен и забавен начин да се изследва сериозната тема.

Глината се явява средство за самоизразяване, образование и терапия. Със своите богати възможности тя е подходящ материал за работа както с деца, така и с възрастни с различни физически и психически нарушения. Прилага се при индивидуална работа, при семейна терапия, при трудности в детско-родителските отношения и при групова работа. Особеностите на работата с глина я правят отлична при работата с деца, защото за тях е трудно да изразяват своите чувства и преживявания вербално. Това важи и за възрастните с подобен проблем. За децата моделирането с глина е много полезно, развива моториката, фантазията, пространственото мислене, повишава самооценката, увереността в „Аз“-а. Когато разсърдено дете поработи с глина, успява да намери изход от раздразнението си. В процеса на работа с глина се засягат и преживявания, свързани с различните етапи на психосексуалното развитие, в някои от които много деца са зафиксирани.

Арттерапевтът Вайлет Оукландър, доктор по психология, специалист по семейна и детска психотерапия, наблюдава въздействието на арттерапевтичната работа с глина при деца с повишена бърбурост и установява тяхното

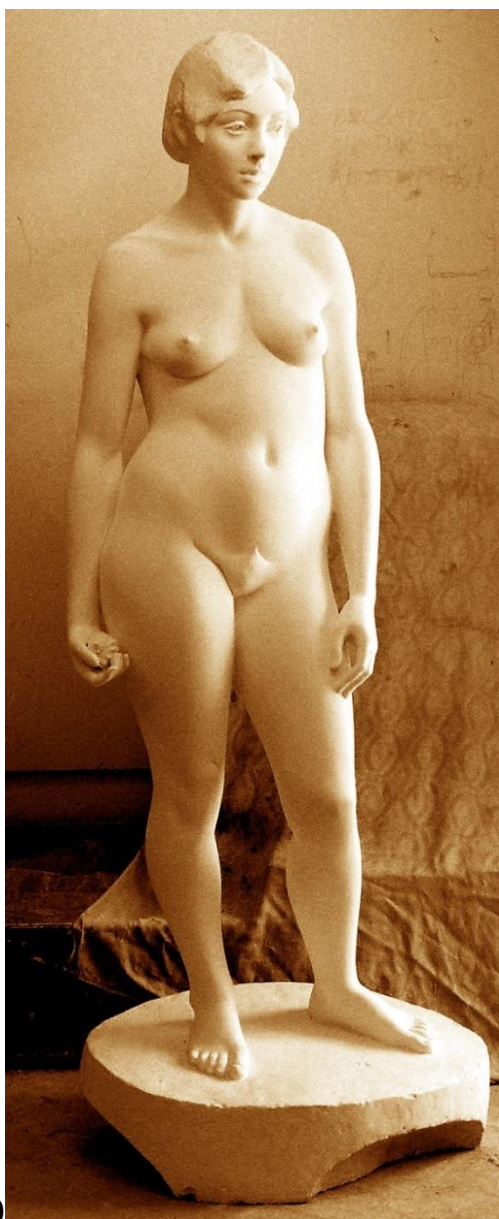
успокоение, а при деца със задръжки в речевото развитие – стимулиране на словесното изразяване на състоянията им.

Професионалното отношение към арттерапевтичния процес на работа с глина изисква арттерапевтите да знаят експресивните и естетични възможности на глината, за да могат да използват богатия ѝ потенциал за постигане на терапевтични резултати. Знанието за този материал се явява следствие на художественото образование и систематичната практика. Според Хенли свързаността с изкуството обогатява терапевтичния процес. Благодарение на непрекъснатата работа с глината се развиват техника и стил, които разгръщат емпатическите способности на арттерапевта и той може по-добре да разбира това, което преживява участникът по време на арттерапевтичния процес. Арттерапевтът е длъжен преди всичко да е художник, скулптор, добре знаещ процеса на работа с материала от техническа и от психологическа гледна точка, за да може да създаде условия, които да позволят на участника да изрази себе си и да получи лечебен ефект (Henley, 2002: p. 25).

Техники на арттерапевтична работа с глина

Арттерапевтичната работа с глина дава възможност за тактилни и кинестетични усещания. Тактилният характер на мачкането на глината действа като точков масаж, освен целебното въздействие на глината при допира с кожата. Моделирането на глината се превръща в мост между сензорните усещания и чувствата. Тактилният контакт е първият способ на детето за контакт и запознаване с външния свят. Работата с глина при възрастни хора води до регресия. Връщането назад в детството въздейства върху определени центрове в мозъка и провокира невербални състояния, които активират дясното мозъчно полукукло. В резултат индивидът, навлизайки по-надълбоко в себе си, прави връзка с тези изначални състояния на мир и покой, което има оздравително въздействие. За усиление на този ефект се прилага техника на моделиране със закрити очи, при която вниманието се насочва към усещането в ръцете при допира с глината. Осезанието в дланите се обостря и тактилното възприятие става като зрение, което събужда друго, по-дълбоко усещане за себе си и за света. Според арттерапевта К. Мун глината не само предразполага към регресия, но и способства към интеграция. Формата може да бъде създадена и трансформирана, разрушена и възстановена, засягаща както съзидателния, така и разрушителния полюс.

Съществуват различни техники за работа с глина, които могат да се използват в арттерапията. Това може да са елементарни манипулации като овалване, месене с длани и пръсти, точене, компресиране, изтегляне, прибавяне, отнемане, смесване, прищипване, усукване, късане на късове, рязане, заглаждане, пробиване, вдълбаване с цели пръсти, с върхчетата на пръстите, с нокти или работа с опакото на ръката, с притискане с юмрук и др. По мнение на терапевтите всички тези действия отразяват различни чувства и емоции. Всички техники в процеса на работа с глина е важно да се случват спонтанно.

1)

2)

Ил. 1 и 2. Гола фигура, 58/180/40 см, гипс, 1993, автор: Снежанка М. Стоянова

Немският арттерапевт проф. Хайнц Дойзер разработва арттерапевтичен метод за работа с деца, наречен „Глинено поле“ (Deuser, n. d.). Една дървена кутия (чекмедже) се запълва на половина с глина, за да може детето да има сила да взаимодейства с нея. Стените на кутията имат предпазна функция, което е важно при работа с деца с диагноза Синдром на хиперактивност с дефицит на вниманието. Арттерапевтът не дава специална задача на детето, а му показва похвати, как да взаимодейства с глината, като игра с нея. След тази глинена игра, например от 15 минути, децата със СХДВ могат да продължат с рисуване с цветни моливи, бои или други материали. Дойзер наблюдава, че те успяват да завършат рисунките си, което дотогава е било проблем.

Друга задача, която се дава на деца при глиноterapia, е да сформират топка глина, като ѝ предадат гладка повърхност. Това занимание концентрира психичната им енергия, благодарение на което те усещат своя ресурс.

Могат да се прилагат и по-сложни видове действия, необходими при създаването на образи, които изискват високо ниво на развитие не само на техническите навици, но и на психическите процеси в човека като наблюдателност, възприятие, възможност за улавяне на характерното, същностното в даден образ, концентрация, мисъл, емоция, воля. Тези умения са необходими при създаването на портрет, автопортрет и фигура. Хенли отбелязва, че една от най-сложните, но терапевтично полезни техники за работа с глина се явява фигуративната скулптура (ил. 1 и 2).

Тази задача е сложна и за професионалистите. Сложността се определя от триизмерния характер на образите и е свързана с умението за правилно предаване на пропорциите на фигурата, портрета или предмета в пространството. Децата и възрастните по време на арттерапевтична сесия често изпитват желание да създадат обемно изображение на членовете на своето семейство, на себе си, на домашните животни, предметите в интериора и др. Важно условие за създаването на точно скулптурно изображение се явява моделирането от натура, изучаването на живия модел, за което е необходимо време. Работата от натура има огромно значение за арттерапията, особено с индивиди, които имат трудности при контакта с реалността или страдащи от нарушения при възприемане на тялото си. Земната, физическа същност на глината и моделирането от натура им позволява да се укоренят в реалността и да разберат тялото си.

В процеса на моделиране фигурата или портретът произхождат от проективната идентификация, при която скулпторът несъзнателно се идентифицира с изобразявания обект. Ако в индивида вследствие на физически или психически дефицити е нарушено възприятието за собственото тяло, в

процеса на моделирането той неизбежно ще го изкаже в създавания от него образ. Може да изобрази както негативното, така и позитивното, което носи в себе си, като създаде деформиран или идеализиран образ, несъответстващ на реалността. Това носи определен риск за този, който е избран за модел, ако моделът е друг участник в арттерапевтичната група. В същото време появяването на подобни деформации в моделировката на скулптурното изображение създава предпоставки за осъзнаване на патологичните причини и механизми на тази деформация, често свързани с противоречиви или изкривени отношения на индивида към своето тяло. Работа на арттерапевта е да съпровожда и да отчита всички тези моменти на деформация в моделировката на изобразяването и да се старее да ги неутрализира, като помага на индивида да ги преработи. Всеки, който се занимава с творчество, влага индивидуалното от себе си в изобразяването от него и създава един своеобразен свой автопортрет, пречупен през призмата на собствения си светоглед.

Ил. 3, 4 и 5. Холистичен център „Авир“, София, 2014 г.

Предаването на анатомическите особености на тялото не бива да е за сметка на експресивността в процеса на работата. При създаването на скулптурен образ на портрет, автопортрет или човешка фигура участниците в арттерапевтична сесия е необходимо да имат нужната свобода, с която да проявят себе си чрез собствения си стил на изразяване. Въз основа на наблюденията в арттерапевтичната практика, направени в процеса на създаване на художествените образи, може да се направи изводът, че стремежът на автора да предаде анатомично правилно пропорциите често го води до загуба на експресивността на образа и фигурата става безжизнена и лишена от емоция. За да се постигне по-голяма експресивност и динамика, могат да се правят акценти на жестовите, движенията и действията. Хенли казва, че в тази насока

участникът е необходимо да бъде воден към изобразяване на вътрешните качества и преживявания на съответния човек, като даже може да създаде разказ (ил. 3–7).

Ил. 6. Московски социално-педагогически институт, 2017 г.

Ил. 7. Московски социално-педагогически институт, 2017 г.

За по-голяма изразителност и живост на фигурата, след като бъде създадена, може да се направят някои допълнителни извивки в определени нейни части, да се постави в характерна поза. По принцип анатомическата точност на образа не е задължителна за постигане на психологическа изразителност на скулптурното изображение. Най-правилното решение е в процеса на моделиране на човешки образ индивидът да се насочва към тези техники, които отговарят на неговите възможности. Най-простата задача е създаването на схематичен образ или фигура, като не е необходимо да се търси естетическо въздействие. С времето, ако индивидът е достатъчно мотивиран, може да се научи да прави изразителни образи, дори ако е дете или има някакви нарушения или недоразвити изобразителни похвати.

Добър метод, който улеснява скулптурната работа с глина при изобразяването на човешка фигура или глава, е направата на заготовки. Арттерапевтът помага на участника в арттерапевтична сесия или сам приготвя за него от парче глина обобщена форма на човешка фигура или глава, която после той да дооформи и завърши чрез добавяне или отнемане на глина. Друг

изобразителен похват е създаването на частите на тялото поотделно, които после се свързват в цялостен образ. Този похват се прилага при моделирането на неголеми фигури.

Техниките за създаване на скулптурен портрет и автопортрет в арттерапевтичната работа имат много общо и в същото време имат някои съществени различия. При създаването на скулптурен автопортрет индивидът сам контролира целия процес и влага в образа собствената си представа за самия себе си, а при създаването на скулптурен портрет от друг участник в групата или от арттерапевта създаденият образ в някаква степен отразява тяхното отношение към моделирания човек. В тази ситуация малко или много портретът се разминава с очакванията на модела. Скулптурното портретуване на друг отразява междуличностните взаимодействия на автора и често това е свързано с миналото или сегашните му отношения с другите хора, например с родителите. Създаването на портрет, от друга страна, може да се възприеме от модела като проява на внимание към своята личност, приемане и поддръжка. При професионалното скулптиране на портрет авторът чрез своята творческа концентрация се стреми дълбоко да проникне в индивидуалността на портретувания, за да улови кода на неговата уникална същност и да я изобрази (ил. 8 и 9).

8)

9)

Ил. 8. Портрет на Нази, 20/33/30 см, бронз, 1993, автор: Снежанка М. Стоянова

Ил. 9. Портрет на Петя Дубарова. 40/60/50 см, бронз, 2019, автор: Снежанка М.

Стоянова

Задачата да се направи портрет и автопортрет има много голям диапазон от арттерапевтични приложения. Тези техники могат да се прилагат в критичните моменти в живота, когато се формира или променя идентичността на човека, неговият „Аз“ във физически, психологически и духовен аспект. Тези техники имат голямо значение при работа с деца, страдащи от недостатъчно родителско внимание, а също и с подрастващи, стари хора, хора, преживели шок или психологическа криза и др. Това са сложни техники, изискващи от специалиста не само дълбоко знание за материала и технологията на работата, но и за възникването на възможните непредвидени трудности, междуличностната и вътреличностната динамика, проявяваща се при тяхното използване.

Важна част на арттерапевтичната сесия при създаване на скулптурен портрет и автопортрет се явява последващото обсъждане на създадения образ. В тази посока на индивида могат да се зададат въпроси. Това се прави преди всичко за пояснение на отношението на индивида към самия себе си.

Развитие на социалното чувство чрез арттерапевтична работа с глина

Социалното чувство и социалният интерес са определящи за психичното здраве и адаптивност на възрастния индивид. Степента на социален интерес и загриженост за другите е „барометър за нормалност“, казва Адлер.

Детските преживявания формират личността на възрастния. Всяка една детска травма оставя дълбок, болезнен отпечатък върху личността. При неуспешно преминаване през фазите на психосексуалното развитие в човека могат да се появят различни фиксации (задържане на определен детски навик, от който не сме успели да се отучим), които водят след себе си психологически разстройства. Това е показател за важността от правилното отношение и възпитание на децата, което определя качеството на техния живот като възрастни. Съществува необходимост от информираност и подготовка на хората, за да станат родители или преподаватели и да могат да имат правилно възпитателно и образователно отношение към децата (Alfred, 2010).

С възможността си за преработка и осъзнаване на проблема артпедагогиката и арттерапевтичната работа с глина са ефективни освен при различни негативни емоционални състояния, също и при деца и възрастни с проблем при социалното приспособяване, девиантно поведение, с посттравматично стресово разстройство, с натрапливи състояния и с др.

житейски кризи и проблеми. Арттерапевтичната работа в група създава условия за социализация и подобряване на уменията за междуличностно общуване чрез обратната връзка. Социалното взаимодействие намалява психичните защитни механизми на съпротива срещу промяната и съдейства за позитивна трансформация на проблема, възможност за индивида да открива и надгражда своята лична сила (Shtayner, 1994), (Yung, 2016).

Детето може с удоволствие да моделира глината самостоятелно, а може да бъде приобщено към обща работа с глина с други деца като метод за развитие на социалната активност. Разкриването на творческия потенциал още в най-ранна детска възраст е условие за израстването на детето в осъзнат творец на своя живот.

Вътрешната изолираност става причина за развиване на психически и физически болести. Събуждането и развитието на социалното чувство е основа на човешкото здраве и щастие.

Арттерапевтичната работа с глина, чрез своята достъпност, е една възможност за самопознание, формиране на своята индивидуалност и себереализация – предпоставка за изграждането на по-единно и хармонично общество. В тази посока се предлага прилагане на метода на арттерапевтичната работа с глина като педагогическа програма в училище за възпитание и образование на деца и възрастни с цел правилно формиране на човешката индивидуалност и нейното социализиране.

References // Литература

- Alfred, A. (2010).** Vazpitanie na detsata (in Bulgarian), Sofia, 2010 // [Алфред, А. Възпитание на децата. С., 2010, с. 160]
- Deuser, H. (n. d.).** Work at the Clay Field. Available at: <http://www.clay-field.com/index.php?id=66&L=1> (Last view: 10.06.2017)
- Froyd, Z. (1993).** Detskata dusha (in Bulgarian), Sofia, 1993 // [Фройд, З. Детската душа. С., 1993, с. 400]
- Henley, D. (2002).** Clayworks in Art Therapy. Plying the Sacred Circle. L., 2002, p. 224

- Shtayner, R. (1994).** Тайната на четирите temperamenta. Vazpitaniето na deteto ot gledna tochka na Antroposofiyata (in Bulgarian), Stara Zagora, 1994 // [Щайнер, Р. Тайната на четирите темперамента. Възпитанието на детето от гледна точка на Антропософията. Ст. 3., 1994, с. 135]
- Yung, K. G. (2016).** Arhetipovete i kolektivното nesaznavano (in Bulgarian), Sofia, 2016 // [Юнг, К. Г. Архетиповете и колективното несъзнавано. С., 2016, с. 378]

Снежанка Малчева Стоянова, скулптор, доктор по „Изкуствознание и изобразителни изкуства“, Катедра „Психология на изкуството, художествено образование и общообразователни дисциплини“, НХА, София

Snejanka Maltcheva Stoyanova, sculptor-artist, PhD Awards the Doctor of Philosophy Degree in Scientific Major 050804 History of Art and Visual Arts and Professional Field Visual Arts, The National Academy of Art, Faculty of Fine Arts, Psychology of Art, Art Education and General Education Subjects Department, Sofia, Bulgaria

e-mail: arioto@abv.bg; +359 896656207

INIS SERIES

Онлайн поредица на
интердисциплинарната научна мрежа

Информационно общество

Том 2, 2023

<http://www.math.bas.bg/vt/inis/series/>

Online Journal of the
Interdisciplinary Scientific Network

Information Society

Volume 2, 2023

ISSN: 2815-4231

Редактори

Галина Богданова

Светослав Косев

Editors

Galina Bogdanova

Svetoslav Kosev

Технически редактори

Николай Ноев, Николина Джановска

Technical Editors

Nikolay Noev, Nikolina Dzhanovska

Издание на:

**Институт по математика и
информатика при Българска академия на
науките, България**

Published by:

**Institute of Mathematics and Informatics
at the Bulgarian Academy of Sciences,
Bulgaria**

С помощта на:

**Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“, България**

Helped by:

**“St. Cyril and St. Methodius”
University of Veliko Tarnovo, Bulgaria**